

Zbigniew Filip

Mgr, Wydział Nauk Społecznych i Informatyki,

Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University z siedzibą w Nowym Sączu

ROLA SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO W ZAPEWNIENIU PRAWIDŁOWEGO ROZWINIĘCIA MOBILIZACYJNEGO SIŁ ZBROJNYCH RP

THE ROLE OF POLISH SOCIETY IN ENSURING THE PROPER MOBILIZATION OF THE POLISH ARMED FORCES

Słowa kluczowe: siły zbrojne, społeczeństwo, gospodarka narodowa, bezpieczeństwo, obronność, edukacja dla bezpieczeństwa, świadczenia rzeczowe na rzecz obrony, mobilizacja.

Abstract

One of the foundations of a democratic state of law is the principle of respect for property. In this article, the author wishes to show that in some cases the violation of this right may be allowed and private property may be subject to the requirements of serving others. In practice, this means that under penalty, the owner may be forced to hand over and make available real property and movables. Such a situation may occur in the event of a threat to the security of the state and during the war - then state power under law may legitimately take over vehicles belonging to it, heavy equipment or buildings and land. This legal delegation is called tangible defense services that are an integral part of the state's defense system and are used to assist the Polish Armed Forces during their mobilization.

Wstęp

Każdy obywatel tworzący zbiorowość zwaną narodem, winien zgodnie ze swoimi umiejętnościami, kompetencjami i możliwościami działać tak, aby przyczynić się do bezpieczeństwa ogółu (państwa), jak i jednostki (człowieka). Z chwilą powstania sytuacji nadzwyczajnych oraz wystąpienia zagrożeń zdrowia i życia ludzi bezpieczeństwo narodowe tworzy cały naród, który chroni swe interesy narodowe. Aby ta ochrona była skuteczna ważna jest edukacja na temat własnych obowiązków wobec ojczyzny, możliwości wystąpienia zagrożeń oraz nabyte doświadczenia i umiejętności.

W niniejszym artykule, autor pragnie przedstawić, że w pewnych przypadkach dopuszczone może być naruszenie prawa własności¹ i może być ono objęte wymogami służenia innym. Oznacza to w praktyce, że pod groźbą kary właściciel może zostać zmuszony do oddania i udostępnienia posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych. Taka sytuacja może wystąpić w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa, jak i w czasie wojny - wtedy to władza państwowa w myśl obowiązującego prawa może legalnie przejąć nienależące do niej pojazdy, sprzęt ciężki czy też budynki i grunty. Ta delegacja prawna nazywa się świadczeniami rzeczowymi na rzecz obrony.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie roli jaką pełni społeczeństwo polskie w rozwinięciu mobilizacyjnym Sił Zbrojnych RP. Autor pragnie przedstawić, model działania jednostek uprawnionych do występowania z wnioskiem o nałożenie świadczeń na rzecz obrony, tak aby powyższe świadczenia nie stanowiły problemu dla ogółu społeczeństwa polskiego.

Siły Zbrojne RP

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium. Zapewniają bezpieczeństwo i nienaruszalność jego granic. Jako podstawowy element systemu obronnego państwa uczestniczą w realizacji polityk: bezpieczeństwa i obronnej². Wykorzystanie ich w systemie bezpieczeństwa zewnętrznego to przede wszystkim ich udział w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej oraz w operacjach pokojowych, humanitarnych oraz reagowania kryzysowego, prowadzone przez organizacje międzynarodowe, rządowe i inne. Dodatkowo utrzymują zdolność do udziału w działaniach antyterrorystycznych, które mogą być prowadzone również poza granicami kraju³. Jednakże są one bardzo kosztownym elementem składowym polskiego organizmu państwowego. Szczególnie biorąc pod uwagę stabilizację i okres długotrwałego pokoju, w którym to dobrze wyposażona i przygotowana armia jest gwarancją bezpieczeństwa i utrzymania suwerenności. Do zadań wojska w czasie względnego spokoju należy przygotowanie się do ewentualnych działań wojennych (szkolenia i ćwiczenia wojskowe różnego szczebla, udział w misjach poza granicami kraju), odstraszenie potencjalnych agresorów modernizacją i zakupem nowego sprzętu, pokazując i nagłaśniając w ten sposób swój rozwój oraz nowe możliwości działania, również pomoc w likwidacji zagrożeń o charakterze niemilitarnym.

¹ Własność – Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 ze zm.), art. 140 - w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą.

<https://prawoanieruchomosci.pl/blog/w%C5%82asno%C5%9B%C4%87-definicja> [dostęp: 20.06.2018].

² <http://www.mon.gov.pl/sily-zbrojne/> [dostęp: 20.06.2018].

³ Z. Ściborek, Z. Zamiar, Teoretyczne i metodologiczne podstawy problemów z zakresu bezpieczeństwa, Podręcznik akademicki, Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 108

Powszechnie wiadomo, że w przypadku wystąpienia konfliktu zbrojnego siły zbrojne czasu pokoju nie będą w stanie skutecznie powstrzymać potencjalnego agresora. Taki stan rzeczy jest wynikiem utrzymywania w Polsce tylko niezbędnego minimum sił zbrojnych działających według etatu i struktur czasu pokoju. Oznacza to, że ilość posiadanego uzbrojenia, wyposażenia oraz sprzętu, może być (i z reguły jest) mniejsza niż w okresie kryzysu lub wojny. I właśnie tutaj rodzi się pytanie: skąd pozyskać potrzebny wojsku sprzęt i wyposażenie? Do takich celów wykorzystamy zasoby gospodarki narodowej (GN)⁴. Wiadomo, że z tych zasobów nie zabezpieczymy czołgów lub wozów bojowych lecz pewne rodzaje środków transportowych i maszyn znajdujących się w jej zasobach mogą być wykorzystane przez wojsko.

Siłom zbrojnym wielu państw brakuje sprzętu, przestrzeni oraz pojazdów więc nie ma się co dziwić, że z zazdrością spoglądają na wyposażenie niektórych przedsiębiorstw oraz instytucji i podejmują próby pozyskania ich od właścicieli. Natomiast przedsiębiorcy i osoby prywatne niejednokrotnie bywają zaskoczeni wszczęciem postępowania, które otrzymują od jednostki samorządu terytorialnego w której mieszkają lub prowadzą działalność gospodarczą. Wielu z nich o takim obowiązku nie słyszało a otrzymane pismo traktują jak niestosowny żart.

Świadczenia rzeczowe na rzecz obrony

Na urzędy, instytucje państwowe oraz przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, a także osoby fizyczne może być nałożony obowiązek świadczeń rzeczowych, polegający na przekazywaniu do używania na cele przygotowania obronnego państwa, posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych⁵. Definicja zawarta w Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego AON, przedstawia nam świadczenia rzeczowe, jako rodzaj świadczeń na rzecz obrony i bezpieczeństwa polegający na czasowym udostępnieniu lub oddaniu do użytkowania jednostkom wojskowym i organom administracji publicznej oraz podmiotom gospodarczym i innym jednostkom organizacyjnym rzeczy ruchomych i nieruchomości⁶.

⁴ Gospodarka narodowa to ogół zjawisk ekonomicznych występujących na terenie danego państwa; gospodarka narodowa obejmuje: przemysł, budownictwo, rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo, rybołówstwo, transport, gospodarkę magazynową, łączność, handel i usługi, oświatę i naukę, kulturę i sztukę, ochronę zdrowia i opiekę społeczną, finanse i ubezpieczenia, administrację państwową i wymiar sprawiedliwości; określa ją wiele czynników, a zwłaszcza poziom rozwoju, wielkość kraju i jego specyficzne cechy (jak np. bogactwa naturalne, tradycje), liczba ludności, pozycja międzynarodowa oraz udział w porozumieniach gospodarczych, udział w gospodarce narodowej sektora publicznego i sektora prywatnego, liczebność i poziom kwalifikacji kadr, rozwój nauki, organizacji pracy i inne; poziom rozwoju danej gospodarki narodowej oraz jego dynamika są określane za pomocą syntetycznych mierników, takich jak: wielkość i dynamika na 1 mieszkańca, wielkość i dynamika konsumpcji, a także wskaźników takich jak: udział przemysłu i usług w tworzeniu dochodu narodowego, struktura handlu zagranicznego, struktura zatrudnienia. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/gospodarka-narodowa;3906922.html> [dostęp: 20.06.2018].

⁵ Z. Ściborek, Podsystem niemilitarny w przygotowaniach obronnych Rzeczypospolitej Polskiej, Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 293

⁶ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego AON, wydanie szóste, Warszawa 2008, s. 146.

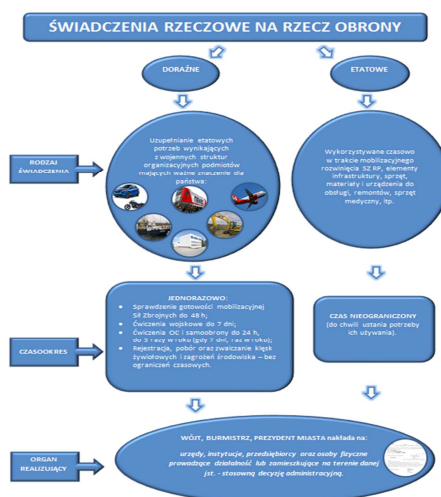
W odniesieniu do polskiej armii powyższe świadczenia polegają na przekazaniu przez wytypowane instytucje oraz osoby prywatne posiadanych nieruchomości lub rzeczy ruchomych do użytkowania jednostkom i instytucjom wojskowym⁷.

W ramach powyższych świadczeń planuje się i nakłada świadczenia na uzupełnienie etatowych potrzeb wynikających ze struktury czasu „W” jednostek Sił Zbrojnych. Mówimy wówczas o świadczeniach rzeczowych wykorzystywanych do zabezpieczenia **etatowych potrzeb mobilizacyjnych**⁸.

Natomiast świadczenia rzeczowe wykorzystane w celu zabezpieczenia mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek Sił Zbrojnych, bez włączenia ich w struktury organizacyjne jednostek nazywamy **doraźnymi potrzebami mobilizacyjnymi**⁹.

Świadczenia rzeczowe mogą być wykonywane na rzecz sił zbrojnych, jednostek organizacyjnych stanowiących bazy formowania specjalnie tworzonych jednostek zmilitaryzowanych, jednostek organizacyjnych obrony cywilnej oraz jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków¹⁰.

Schemat 1. Świadczenia rzeczowe na rzecz obrony

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r., poz. 1430 z późn. zm.) art. 209 i 217.

⁷ R. Szandrocho, Wybrane problemy gotowości obronnej państwa, WSOWL, Wrocław 2013, s. 368

⁸ Na uzupełnienie wojennych struktur organizacyjnych Sił Zbrojnych w ramach zabezpieczenia etatowych potrzeb mobilizacyjnych przeznaczają się: pojazdy samochodowe, tabor kolejowy, statki powietrzne, statki morskie, maszyny.

⁹ Doraźne świadczenia rzeczowe wykorzystywane są w procesie mobilizacyjnego rozwinięcia Sił Zbrojnych do: rozwinięcia a następnie umożliwienia funkcjonowania elementów bazy mobilizacyjnej, ewakuacji zgromadzonych zapasów środków materiałowych, rozkonserwowania, uruchomienia i ewakuacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego będącego na zapasie wojennym, korzystania z pomieszczeń i budynków oraz terenów niezbędnych do zabezpieczenia procesu mobilizacyjnego rozwinięcia.

¹⁰ Jednostkami organizacyjnymi wykonywującymi zadania na potrzeby obrony państwa są jednostki organizacyjne Policji, ABW, CBA, SG, BO, SOP, PSP, SW, jednostki organizacyjne podległe i nadzorowane przez MON, nie wchodzące w skład SZ RP, a także terenowe organy administracji rządowej, instytucje państwowe, samorządowe oraz przedsiębiorcy i inne. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r., poz. 1430 z późn. zm.), art. 208, ust. 2a.

Do przedstawianego w Schemacie Nr 1 czasu wykorzystania świadczeń rzeczowych wliczany jest niezbędny czas na dostarczenie przedmiotu świadczenia do miejsca wskazanego w decyzji oraz wlicza się czas jego powrotu do miejsca przechowywania lub właściciela, jednak jest to nie więcej niż 2 godziny. Nałożenie świadczenia rzeczowego może wystąpić nie więcej niż 3 razy w roku, z zastrzeżeniem, że w wymiarze określonym dla ćwiczeń wojskowych świadczenia rzeczowe mogą być nakładane w czasie pokoju tylko jeden raz. Ustawa o powszechnym obowiązku obrony RP, stosuje pewne wykluczenia dotyczące obejmowania świadczeniami rzeczowymi niektórych obszarów, co wymienione jest w art. 208, pkt 4¹¹. Kierownik jednostki organizacyjnej na rzecz której świadczenie zostało wykonane, wydaje na wniosek świadczeniodawcy zaświadczenie o jego wykonaniu oraz wypłaca ryczałt pieniężny z tytułu wykorzystania świadczenia, po zakończeniu udostępniania przedmiotu świadczenia.

Przedstawione na Schemacie Nr 2 wysokości ryczałtu za używanie świadczeń rzeczowych podlegają corocznej waloryzacji średniorocznym wskaźnikiem wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych, ogłaszanych przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

¹¹ Przedmiotem świadczeń rzeczowych nie mogą być: 1 - obiekty, pomieszczenia, tereny, środki transportowe, maszyny i inny sprzęt będący w posiadaniu: a) jednostek bezpośrednio zabezpieczających działalność Sejmu i Senatu RP, Kancelarii Prezydenta i Prezesa Rady Ministrów, ministerstw, urzędów wojewódzkich oraz NBP i banków, a także Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych i Mennicy Państwowej, b) jednostek podległych lub nadzorowanych przez MON, Ministra Sprawiedliwości, Szefa ABW, Szefa Agencji Wywiadu oraz Szefa CBA, c) przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych; 2 - obiekty uznane przez Prezydenta RP za pomniki historii oraz dobra kulturalne w tym biblioteki, muzea, archiwa jak również obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa kulturalnego; 3 - zbiory artystyczne i naukowe; 4 - obiekty i przedmioty przeznaczone do wykonywania kultu religijnego w tym świątynie, kościoły i domy modlitwy związków wyznaniowych; 5- rezerwy przyrody i parki narodowe; 6 - zakłady opiekuńczo – wychowawcze, szkoły specjalne i ich internaty, przedszkola, domy dziecka, ośrodki wychowawcze i szkolno-wychowawcze oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne; 7 - urządzenia i sieci przewidziane do użycia na potrzeby operatorów sieci telekomunikacyjnych; 8 - pojazdy samochodowe, które nie posiadają dopuszczenia do ruchu po drogach publicznych oraz te, które są używane do transportu wewnątrz zakładowego po przedstawieniu odpowiednich dokumentów.

Schemat 2. Wykaz stawek ryczałtu za używanie przedmiotów świadczeń rzeczowych na 2018 rok.

WYKAZ STAWEK RYCZAŁTU ZA UŻYWANIE PRZEDMIOTÓW ŚWIADCZEŃ RZECZOWYCH NA 2018 ROK			
POJAZDY SAMOCHODOWE: OSOBOWE, MOTOCYKLE • WEDŁUG ODREBNYCH PRZEPIŚCÓW ŁADOWNOŚĆ DO 2 TON • 156,80 zł ŁADOWNOŚĆ 2 - 8 TON • 272,67 zł ŁADOWNOŚĆ > 8 TON • 395,37 zł POZOSTAŁE • 490,81 zł PRZYCZEPY, NACZEPY • 40% STAWKI ŁADOWNOŚCI POJAZDU	STATKI POWIETRZNE: ŚMIGŁOWCE • 8 889,22 zł SAMOLOTY PASAŻERSKIE DO 10 OSÓB • 10 907,02 zł SAMOLOTY PASAŻERSKIE POWYŻEJ 10 OSÓB • 98 163,13 zł SAMOLOTY TRANSPORTOWE • 49 081,56 zł	JEDNOSTKI TABORU PŁYWAJĄCEGO: WYPORNOŚĆ DO 500 DWT • 18 697,36 zł WYPORNOŚĆ 500 DO 2000 DWT • 37 394,69 zł WYPORNOŚĆ POWYŻEJ 2000 DWT • 74 789,40 zł	
JEDNOSTKI TABORU KOLEJOWEGO: WAGONY TOWAROWE • 417,18 zł WAGONY OSOBOWE • 195,43 zł JEDNOSTKI NAPĘDOWE • 1 090,70 zł	BUDOWLE: BOCZNICE KOLEJOWE • 145,17 zł ZA 1 KM PLACE SKŁADOWE • 11,45 zł ZA HA LOTNISKA • 22,78 zł ZA HA NADBRZEŻA PORTOWE • 148,61 zł ZA 1 KM	URZĄDZENIA TECHNICZNE: STACJE NADAWCZE I TRANSMISYJNE O MOCY DO 100 W • 29,03 zł STACJE NADAWCZE I TRANSMISYJNE O MOCY OD 100 DO 1000 W • 86,70 zł STACJE NADAWCZE I TRANSMISYJNE O MOCY POWYŻEJ 1000 W • 681,24 zł STACJE OBSŁUGI POJAZDÓW • 387,21 zł INNE URZĄDZENIA • 0,96 zł za 100 zł wartości	POZOSTAŁE, W TYM: MASZYNY DO ROBÓT ZIEMNYCH, DROGOWYCH I PRZEŁADUNKOWYCH • 244,04 zł BUDYNKI • 1,23 zł ZA M2 GRUNTY ORNE • 4,29 zł ZA HA

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 roku w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz. U. z 2004 r., Nr 181, poz. 1872) art. 94 ust.1 pkt 1 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2017 r., poz. 1383 z późn. zm.) oraz zestawienia tabelarycznego pozyskanego z Wojskowej Komendy Uzupelnień w Nowym Sączu.

W celu zabezpieczenia przeprowadzanych ćwiczeń wojskowych organizowanych z zastosowaniem trybu natychmiastowego stawiennictwa żołnierzy rezerwy oraz w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych, a także zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji skutków, Rada Ministrów co roku określa limit świadczeń rzeczowych, czyli rodzaj i liczbę rzeczy ruchomych wykorzystywanych do w/w celów na rok następny¹².

¹² Rozporządzeni Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2017 roku w sprawie określenia limitu świadczeń rzeczowych wykonywanych w 2018 roku na rzecz obrony państwa (Dz. U. z 2017 roku, poz. 2118)

Schemat 3. Charakterystyka przebiegu postępowania administracyjnego dotyczącego nałożenia świadczenia rzeczowego w formie decyzji administracyjnej oraz jednostki właściwe do składania wniosków dotyczących nakładania świadczeń rzeczowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 roku w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz. U. z 2004 r., Nr 181) oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2017 roku w sprawie określenia limitu świadczeń rzeczowych wykonywanych w 2018 roku na rzecz obrony państwa (Dz. U. z 2017 roku, poz. 2118).

Umocnienie obronności RP należy również do organów samorządu terytorialnego¹³ - odgrywają one bowiem istotną rolę w procesie przygotowań obronnych realizowanych przez poszczególne komponenty podsystemu ochronno-obronnego państwa.

W ramach tych przygotowań jednostki samorządu terytorialnego (jst.) odpowiadają m.in.: za realizację zadań na rzecz mobilizacyjnego rozwinięcia sił zbrojnych (w trybie akcji kurierskiej), planowanie i nakładanie świadczeń na rzecz sił zbrojnych oraz zorganizowanie kwalifikacji wojskowej, jako zadania zleconego przez administrację rządową.

Właściwy wójt lub burmistrz (prezydent miasta), po otrzymaniu wniosku w sprawie nałożenia obowiązku świadczeń osobistych od właściwej jednostki organizacyjnej, rozpoczyna postępowanie administracyjne. O nałożenie w/w świadczeń na rzecz obrony w czasie pokoju lub w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, do wójta lub burmistrza lub prezydenta miasta mogą wystąpić wyznaczone jednostki¹⁴.

¹³ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r., poz. 1430 z późn. zm.), art. 2.

¹⁴ Jednostki, które mogą wystąpić z wnioskiem o nałożenie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony to: wojskowy komendant uzupełnień – za jednostki Sił Zbrojnych RP, kierownik jednostki organizacyjnej stanowiącej bazę

Postępowanie administracyjne wszczyna się na żądanie strony lub z urzędu. O wszczęciu postępowania z urzędu lub na żądanie jednej ze stron należy zawiadomić wszystkie osoby będące stronami w sprawie¹⁵. Uczestnicy postępowania mają prawo do czynnego udziału w każdym stadium postępowania, a przed wydaniem decyzji posiadają możliwość wniesienia uwag i wniosków oraz zapoznania się z zebranymi dowodami i materiałami. Ponadto, w każdym stadium postępowania umożliwia się stronie przeglądanie akt sprawy oraz sporządzenie z nich notatek i opisów. Strony postępowania administracyjnego wszelkie wyjaśnienia w sprawie lub inne wnioski, które uniemożliwiłyby nałożenie świadczenia w formie decyzji administracyjnej, składają pisemnie lub osobiście do organu prowadzącego sprawę w terminie siedmiu dni od daty otrzymania zawiadomienia o wszczęciu i zakończeniu postępowania. Po upływie siedmiu dni wójt, burmistrz lub prezydent miasta wystawia decyzję administracyjną i przekazuje ją zainteresowanym stronom. Jeżeli strony wówczas nie wniosą odwołań, po upływie wyżej wymienionych terminów, decyzja staje się prawomocna. Jeżeli znajdzie konieczność wykorzystania nieruchomości lub rzeczy ruchomej, określonej w uprawomocnionej decyzji administracyjnej organ lub kierownik jednostki organizacyjnej wzywa właściciela do wykonania świadczenia. Wezwanie zostaje doręczone przed określonym terminem wykonania świadczenia, z wyjątkiem świadczeń występujących w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych RP.

Wójt, burmistrz lub prezydent miasta w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny może dokonać nałożenia obowiązku świadczeń rzeczowych zbiorczo, w formie obwieszczenia, które zawiera w szczególności:

- wskazanie osób, na które ma być nałożony obowiązek,
- dzień oraz miejsce stawienia się do wykonania tegoż obowiązku,
- obowiązek zabrania ze sobą narzędzi prostych (jeśli istnieje taka potrzeba)¹⁶.

Kierownik jst. wydaje decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych, w tym planowanych do wykonania w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny. Decyzję doręcza się posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem.

formowania specjalnie tworzonej jednostki zmilitaryzowanej, kierownik jednostki organizacyjnej wykonującej zadania na potrzeby obrony państwa, jeżeli jednostka ta jest przewidziana do militaryzacji, właściwy organ obrony cywilnej, dowódca jednostki wojskowej ale jednak tylko w czasie mobilizacji i w czasie wojny.

¹⁵ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1257 z późn. zm.) art. 61

¹⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 roku w sprawie *świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny* (Dz. U. z 2004 r. Nr 203, poz., 2081z późn. zm.) § 6.

Od powyższej decyzji przysługuje posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy odwołanie do wojewody, w terminie 14 dni od daty doręczenia decyzji. Wspomniana decyzja może być zmieniona przez wojewodę również z urzędu, jeżeli została wydana z naruszeniem przepisów prawa.

Ponadto należy zaznaczyć, że posiadacz nieruchomości lub rzeczy ruchomej, wobec którego wydano ostateczną decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych na wniosek odpowiednich jednostek, może być wezwany przez organ wydający decyzję do wykonania tego świadczenia. Wezwanie doręcza się na 14 dni przed terminem wykonania świadczenia, z wyjątkiem przypadków, w których wykonanie świadczenia następuje w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych RP. Od powyższego wezwania, odwołanie nie przysługuje. Wezwaniu takiemu nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności w terminie w nim określonym.

Przeglądając zakres i ilość realizowanych zadań przez administrację samorządową, można stwierdzić, że bez ogniwa samorządowego nie byłoby skutecznego systemu obronności w RP, lecz również tym jednostkom realizacja zadań obronnych przychodzi z trudem. Przykładem mogą być zapisy ustawy Prawo o ruchu drogowym dotyczące sprawdzenia w Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców danych i informacji zgromadzonych w niej dla potrzeb nakładania świadczeń rzeczowych. Dane lub informacje zgromadzone w CEPiK udostępnia się, o ile są one niezbędne do realizacji ich ustawowych zadań, podmiotom wyszczególnionym w art. 80 c powyższej ustawy¹⁷. Jednakże brak w niej zapisu umożliwiającego sprawdzanie danych przez kierowników jednostek samorządowych, co w znaczący sposób utrudnia realizację zadań obronnych, w tym nakładanie świadczeń rzeczowych na terenie gmin i powiatów.

Właściciel przedmiotu świadczenia wezwany do jego wykonania, jest zobowiązany do oddania go w używanie w stanie gotowym do użytku wraz z dokumentami dotyczącymi przedmiotu świadczenia. Biorący przedmiot świadczenia jest zaś zobowiązany do używania go w sposób odpowiadający jego przeznaczeniu. Ponosi on również koszty i inne wydatki związane z utrzymaniem przedmiotu świadczenia, a poczynione przez niego wydatki nie podlegają zwrotowi.

¹⁷ Podmioty, którym udostępnia się dane z CEPiK to w szczególności jednostki: Policji; Inspekcji Transportu Drogowego; Żandarmerii Wojskowej; Straży Granicznej; Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu; Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu; Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego; Sądom; Prokuraturze; Organom kontroli skarbowej, organom celnym i wywiadowi skarbowemu; Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu; Polskiemu Biuru Ubezpieczycieli Komunikacyjnych; Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych - w celu umożliwienia zabezpieczenia ustawowym prawem zastawu należności z tytułu składek, do których poboru Zakład Ubezpieczeń Społecznych jest zobowiązany; Organom właściwym w sprawach rejestracji pojazdów; Strażom gminnym (miejskim); Szefowi Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych; Komornikom sądowym; Administracyjnym organom egzekucyjnym oraz organom podatkowym; Wojskowym komendantom uzupełnień; Ministrowi właściwemu do spraw środowiska; Ministrowi właściwemu do spraw transportu; Ministrowi właściwemu do spraw łączności; Prezesowi Głównego Urzędu Statystycznego. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 roku *Prawo o ruchu drogowym* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1260 z późn. zm.) art. 80 c.

Równocześnie, biorący w używanie przedmiot świadczenia ponosi odpowiedzialność za jego uszkodzenia, utratę lub szkody wynikłe z używania przedmiotu w sposób sprzeczny z jego właściwościami lub przeznaczeniem. Biorący ma obowiązek oddać rzecz w stanie niezmienionym, ale jednakże nie ponosi odpowiedzialności za zużycie przedmiotu świadczenia spowodowane prawidłowym jego używaniem. Istotnym również jest fakt, że biorący przedmiot świadczenia jest odpowiedzialny za szkody wynikłe z niezwrócenia go w terminie oraz z tytułu napraw wykonywanych po tym terminie, wskutek uszkodzeń powstałych w czasie używania go przez biorącego. Państwo korzystając z własności prywatnej rozlicza się z właścicielem w formie ryczałtu w wysokości odpowiadającej szkodzie poniesionej wskutek jego dostarczenia oraz stawce amortyzacji danej rzeczy. Ryczałt ten wypłaca jednostka organizacyjna, na rzecz której świadczenie zostało wykonane.

Jednak gdyby z powodu zniszczenia rzeczy czy też utraty, nie można jej było zwrócić, wówczas świadczeniobiorca powiadamia o tym posiadacza.

Zwrot urządzenia następuje z taką samą ilością materiałów pędnych i eksploatacyjnych, z jaką rzecz została dostarczona. Świadczeniobiorca wypłaca również posiadaczowi lub jego przedstawicielowi koszty dojazdu do miejsca zwrotu przedmiotów. Po zakończeniu użytkowania danego przedmiotu posiadaczowi wypłaca się stosowny ryczałt. Jednocześnie, po wykonaniu świadczenia posiadacz otrzymuje od świadczeniobiorcy zaświadczenie o wykonaniu świadczenia.

Posiadaczowi, który udostępnił przedmiot świadczenia, przysługuje odszkodowanie w razie jego utraty lub zniszczenia w całości lub w części oraz za szkody wynikłe z używania go w sposób sprzeczny z ich przeznaczeniem. Odszkodowanie nie przysługuje w razie powstania szkody z winy posiadacza. Prawo do odszkodowania powstaje z dniem zwrotu przedmiotu świadczeń lub otrzymania zawiadomienia o tym, że nie zostanie on zwrócony z powodu jego utraty bądź zniszczenia w całości lub części, albo do dnia, w którym zwrot lub powiadomienie powinno nastąpić. W razie zaistnienia przeszkód uniemożliwiających dokonanie zwrotu lub zawiadomienia, prawo do odszkodowania powstaje z dniem ustania tych przeszkód.

Odszkodowanie przyznaje się w dwojaki sposób: na wniosek posiadacza lub jego spadkobiercy albo też z urzędu (w przypadku niedostarczenia środków do transportu rzeczy z miejsca odbioru do siedziby posiadacza).

Zgłoszenie wniosku o odszkodowanie powinno nastąpić w ciągu dwunastu miesięcy od dnia otrzymania poświadczenia lub zawiadomienia o tym, że nie zostanie on zwrócony z powodu utraty, zniszczenia lub uszkodzenia w stopniu wykluczającym celowość przeprowadzenia naprawy albo do dnia, w którym zwrot lub powiadomienie powinno nastąpić.

Ustalenie wysokości odszkodowania powinno nastąpić nie później niż w ciągu 30 dni od dnia zgłoszenia wniosku¹⁸.

Odszkodowanie przyznane za utratę, uszkodzenie oraz za szkody wynikłe z używania przedmiotu świadczenia podlega zmniejszeniu o kwotę wypłaconą z tytułu ubezpieczenia tego przedmiotu.

W sprawach przyznania odszkodowania i ustalania jego wysokości świadczeniobiorca powołuje stosowną komisję¹⁹.

Podstawę do wypłaty odszkodowania stanowi sporządzony przez komisję protokół ustalający wysokość odszkodowania. Sporządzany jest on w dwóch egzemplarzach, po jednym dla stron. Jednocześnie strona która nie zgadza się z ustaloną wysokością odszkodowania, może żądać ustalenia jego wysokości w drodze postępowania sądowego.

W toku postępowania administracyjnego wójt, burmistrz lub prezydent miasta może dokonywać oględzin nieruchomości i rzeczy ruchomych, które stosownie do zgłoszonych wniosków i własnych potrzeb, mogą być przedmiotem świadczeń. W oględzinach mogą uczestniczyć upoważnieni przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta przedstawiciele organów wnioskujących o nałożenie świadczeń.

Wójt, burmistrz lub prezydent miasta oraz organy wnioskujące o nałożenie świadczeń na cele potrzeb etatowych, mogą dokonywać oględzin stanu utrzymania nieruchomości lub rzeczy ruchomej, które zostały już przeznaczone na cele świadczeń. W oględzinach mogą brać udział świadczeniobiorcy.

W przypadku stwierdzenia, w ramach oględzin nieprzydatności nieruchomości lub rzeczy ruchomej na potrzeby świadczeń, kierownik jst. odstępuje od nałożenia obowiązku świadczenia i zawiadamia o tym organ wnioskujący o nałożenie świadczeń lub uchyla decyzje o przeznaczeniu do wykonania świadczeń na wiosek organów wnioskujących o nałożenie świadczeń rzeczowych.

¹⁸ Podstawę ustalenia odszkodowania stanowią: poświadczenie przekazania przedmiotu świadczeń rzeczowych na potrzeby obrony państwa, poświadczenie zwrotu przedmiotu świadczenia rzeczowego, zawierające ustalenie jego stanu technicznego, a w razie potrzeby protokół zawierający badania oraz opinie rzeczoznawcy, który w szczególności powinien zawierać bliższe oznaczenie przedmiotu świadczenia rzeczowego oraz opis uszkodzeń i uzasadnienie albo zawiadomienie stwierdzające, że nie zostanie on zwrócony z powodu utraty, zniszczenia lub uszkodzenia, inne dowody dotyczące świadczenia rzeczowego, przedstawione przez posiadacza lub znajdujące się w posiadaniu organów administracji rządowej lub samorządowej. Przy ustalaniu wysokości odszkodowania: uwzględnia się procentowy ubytek wartości przedmiotu świadczeń, stosuje się ceny rynkowe oddanego do używania przedmiotu świadczeń obowiązujące w dniu rozpatrywania wniosku o odszkodowanie.

¹⁹ W skład komisji wchodzi: przedstawiciel jednostki organizacyjnej, na rzecz której przedmiot świadczeń był udostępniony, posiadacz lub jego przedstawiciel, rzeczoznawca.

Przedstawienie własnych rozwiązań

Nakładanie obowiązku świadczeń rzeczowych na rzecz obrony jest problemem znanym nie od dzisiaj. Społeczeństwo polskie jest bowiem niedoinformowane i żadna z jednostek, które mogą występować z wnioskiem o nałożenie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony nie próbuje zmienić tego stanu rzeczy. Brakuje bardzo prostej rzeczy, a mianowicie dialogu ze społeczeństwem. W dobie wszechobecnego Internetu, należałoby wykorzystać strony internetowe Wojskowych Komend Uzuppełnień (WKU), jednostek samorządu terytorialnego (jst.), Biura Bezpieczeństwa Narodowego czy też Ministerstwa Obrony Narodowej, do zamieszczania na nich, jasnych i czytelnych informacji dotyczących nadania świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. Jednostki takie jak WKU czy też jst., winny kontaktować się z przedsiębiorcami i prywatnymi osobami w celu ustalania reguł współpracy, pozwalających właścicielom nieruchomości i rzeczy ruchomych na zminimalizowanie strat poniesionych z chwilą oddania własności. Dzięki takim rozmowom, armia dokładnie może określić ilość sprzętu, na który może liczyć od osób prywatnych. Zdecydowanie łatwiej jest racjonalnie rozmawiać na najniższym szczeblu niż prowadzić dialog przez decyzje administracyjne i odwołania się od nich.

W dalszej kolejności jst. mogą kształcić i informować społeczeństwo poprzez prowadzony Biuletyn Informacji Publicznej (BIP), w którym to można umieszczać informacje dla mieszkańców. Nic nie stoi na przeszkodzie aby opis nadawania świadczeń rzeczowych na rzecz obrony wraz ze stosownymi wyjaśnieniami znajdował się na BIP-ie i oby była to nie tylko krótka informacja, które komórki organizacyjne urzędu zajmują się realizacją zadań obronnych. Dodatkowo aby dotrzeć do każdego mieszkańca jst. może wydawać broszury informacyjne. Tematyka zawarta w nich może być różna, od zasad postępowania na wypadek powstania różnego rodzaju zagrożeń (w których przekazywane są informacje jak zachować się w czasie wystąpienia sytuacji kryzysowej m.in. jak udzielić pierwszej pomocy, jak zachować się podczas znalezienia niewybuchu, pożaru, w czasie ewakuacji, w czasie zagrożenia powodziowego, huraganu, skażenia promieniotwórczego, wypadku drogowego, zatrucia tlenkiem węgla, ataku terrorystycznego oraz wielu innych, które mogą spotkać przeciętnego mieszkańca danej jednostki) po informacje dotyczące nakładania świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. Taką broszurkę wraz z nakazem podatkowym można dostarczać podatnikom zamieszkującym jst., więc jej dostarczenie nie generuje dodatkowych kosztów. Dodatkowo, każda jst. wydaje swoje miesięczniki czy też kwartalniki. Można w ich stworzyć cykl artykułów na temat realizacji zadań obronnych przez jst., z uwzględnieniem świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. Ponadto w szkołach ponadgimnazjalnych w „Programie nauczania edukacji dla bezpieczeństwa” poruszana jest tematyka Sił Zbrojnych RP oraz szerokopojętego bezpieczeństwa państwa, lecz w omawianych zagadnieniach został całkowicie pominięty temat świadczeń na rzecz obrony, a w szczególności świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. Szkoły mogą korzystać z

wiedzy i doświadczenia pracowników realizujących zadania obronne w jednostkach samorządu terytorialnego i mogą ich zapraszać na prelekcje dotyczące realizacji zadań obronnych przez gminy, powiaty i województwa. Do grona prelegentów można również zaprosić przedstawicieli służb, inspekcji i straży z terenu jst. oraz przedstawicieli Wojskowej Komendy Uzuppełnień.

Jednostką mającą największy wpływ na kształtowanie postaw proobronnych Polaków jest Ministerstwo Obrony Narodowej, które przygotowuje projekt nowelizacji ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP przewidujący rekompensatę niedogodności związanych z obowiązkiem nałożenia na obywateli RP świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. Ma to być system, który sprawdził się już w wielu państwach NATO, pozwoli on bowiem na pozyskanie siłom zbrojnym najbardziej odpowiadających pojazdów i maszyn, a przedsiębiorcom oraz prywatnym osobom da dodatkową motywację finansową. Na dodatkowe świadczenia pieniężne będą mogli liczyć tylko ci, którzy będą utrzymywać posiadany sprzęt w pełnej sprawności technicznej oraz gotowi będą uczestniczyć w przeprowadzanych ćwiczeniach, umożliwiającym sprawdzenie wybranych systemów przygotowań obronnych naszego państwa. Stwierdzono, że należy wprowadzić system zachęt dla posiadaczy interesujących wojsko środków transportowych, na które została wydana decyzja administracyjna. Miedzy innymi wypłacana ma być nowa należność finansowa (oprócz istniejącego wyliczenia środków finansowych na realizację planowanych świadczeń rzeczowych) za utrzymanie w gotowości i sprawności posiadanego przedmiotu świadczenia²⁰. Czy jest to dobry pomysł? Niektórzy eksperci są sceptyczni i twierdzą, że dodatkowe płacenie za coś co jest obowiązkiem wobec ojczyzny nie jest dobrym pomysłem. Wprowadzenie rekompensat dla posiadaczy sprzętu i pojazdów, które mogą nigdy nie być wykorzystane przez armię to nic dobrego. W szczególności eksperci wojskowi mają duże wątpliwości co do tego rodzaju działań. Generałowie Roman Polko²¹ i Waldemar Skrzypczak²² są innego zdania, twierdzą, iż znacznie lepszym rozwiązaniem byłaby zwiększona kampania informacyjna, która pozwoliłaby przedsiębiorcom, instytucjom i osobom prywatnym posiadającym środki transportowe, maszyny lub inny sprzęt potrzebny siłom zbrojnym w czasie wojny na zrozumienie podstawowych zasad i procedur, którymi kierują się Jednostki Wojskowe, Wojskowe Komendy Uzuppełnień oraz jednostki samorządu terytorialnego nakładając świadczenia rzeczowe na rzecz obrony. Chodzi przede wszystkim o przekonanie przedsiębiorcy, że armia potrzebuje jego sprzętu tylko i wyłącznie w razie

²⁰ Dziennik Gazeta Prawna, 12-14 stycznia 2018, TGP Nr 2 (107)/DGP Nr 9 (4659). Firmowa własność idzie w kamasze. Biznes się broni, a MON szuka zachęt.

²¹ Roman Polko – generał dywizji Wojska Polskiego, oficer dyplomowany wojsk powietrznodesantowych i sił specjalnych, doktor nauk wojskowych w specjalności kierowanie organizacją. https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Polko [dostęp: 20.06.2018].

²² Waldemar Skrzypczak – generał broni Wojska Polskiego, w latach 2006-2009 był dowódcą Wojsk Lądowych. Od września 2011 pełnił funkcję doradcy ministra obrony narodowej Tomasza Siemioniaka, od 2012 do 2013 podsekretarza stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej. https://pl.wikipedia.org/wiki/Waldemar_Skrzypczak [dostęp: 20.06.2018].

jakiegoś realnego zagrożenia oraz uświadomienie właścicieli, że w praktyce, zaraz po wydaniu decyzji administracyjnej armia nie przyjdzie i nie zabierze sprzętu czy też pojazdu którym zarabiają na życie. Propozycją godną uwagi jest pomysł przypisania sprzętu czy też pojazdu do żołnierza rezerwy, który jest jego właścicielem. Fakt ten wpływałby na właścicieli uspokajająco, gdyż wiedzieliby co stanie się z ich własnością po otrzymaniu wezwania do wykonania świadczenia. Wiadomym jest, że nie wszyscy mieliby ten komfort ale zdecydowana większość tak.

Podsumowanie

Obronność we współczesnych warunkach jest przedsięwzięciem złożonym, gdyż z natury rzeczy musi obejmować wszystkie dziedziny życia państwowego, prywatnego i społecznego. Obejmuje swoim zasięgiem również zaplecze gospodarczo-demograficzne, które stanowi materialny czynnik możliwości w obszarze przygotowań obronnych państwa w tym poszerzenia bazy mobilizacyjnej Sił Zbrojnych RP²³. Aby skutecznie wykorzystać zaplecze gospodarcze należy przygotować przemyślaną kampanię informacyjną dla społeczeństwa polskiego, dotyczącą świadczeń na rzecz obrony, a w szczególności świadczeń rzeczowych na rzecz obrony. W ramach tych świadczeń realizuje się szereg bardzo ważnych przedsięwzięć mających na celu zapewnienie warunków do szybkiego i sprawnego rozwinięcia Sił Zbrojnych do koniecznych etatów wojennych. Dotyczą one między innymi takich dziedzin jak: łączność, komunikacja, budownictwo, infrastruktura, dystrybucja paliw, sieć magazynowo – składowa, czy bazy lecznicze. Przedsięwzięcia w ramach tych dziedzin realizowane są siłami i środkami właściwych ministerstw i wojewodów w ramach wydatków przeznaczonych na obronność państwa.

Autor ma nadzieję, że informacje przedstawione w powyższym artykule pozwolą na szersze spojrzenie na problematykę świadczeń rzeczowych na rzecz obrony, które realizowane są na terenie naszego kraju, tak przez polskich obywateli, jak również przez instytucje państwowe.

Na zakończenie należy podkreślić, że świadczenia rzeczowe na rzecz obrony to konieczność patriotyczna każdego polskiego obywatela, a nie tylko smutny obowiązek wobec ojczyzny.

Bibliografia:

1. Z. Ściborek, Z. Zamiar, Teoretyczne i metodologiczne podstawy problemów z zakresu bezpieczeństwa, Podręcznik akademicki, Adam Marszałek, Toruń 2016,
2. S. Wojnarowska-Szpucha, J. Wojnarowski, System – podsystem obronny państwa i świadczenia na jego rzecz, AON, Warszawa 2014,

²³ S. Wojnarowska-Szpucha, J. Wojnarowski, System – Podsystem obronny państwa i świadczenia na jego rzecz, AON, Warszawa 2014, s. 124.

3. Z. Ściborek, Podsystem niemilitarny w przygotowaniach obronnych Rzeczypospolitej Polskiej, Adam Marszałek, Toruń 2017,
4. R. Szandrocho, Wybrane problemy gotowości obronnej państwa, WSOWL, Wrocław 2013,
5. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego AON, wydanie szóste, Warszawa 2008, s. 146.
6. Dziennik Gazeta Prawna, 12-14 stycznia 2018, TGP Nr 2 (107)/DGP Nr 9 (4659). Firmowa własność idzie w kamasze. Biznes się broni, a MON szuka zachęt.

Akty prawne:

1. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r., poz. 1430 z późn. zm.),
2. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2017 r., poz. 1257 z późn. zm.),
3. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 roku Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1260 z późn. zm.),
4. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1383 z późn. zm.),
5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 roku w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz. U. z 2004 r., Nr 181, poz. 1872),
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2017 roku w sprawie określenia limitu świadczeń rzeczowych wykonywanych w 2018 roku na rzecz obrony państwa (Dz. U. z 2017 roku, poz. 2118),
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 roku w sprawie świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (Dz. U. z 2004 r. Nr 203, poz., 2081z późn. zm.),

Źródła internetowe:

1. <https://prawoanieruchomosci.pl/blog/w%C5%82asno%C5%9B%C4%87-definicja> [dostęp: 20.06.2018].
2. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/gospodarka-narodowa;3906922.html> [dostęp: 20.06.2018].
3. https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Polko [dostęp: 20.06.2018].
4. https://pl.wikipedia.org/wiki/Waldemar_Skrzypczak [dostęp: 20.06.2018].
5. <http://www.mon.gov.pl/sily-zbrojne/> [dostęp: 20.06.2018].